

TIL VA ADABIYOT

ТАЎЛИМ

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ МИНИСТЕРСТВА
НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

ПРЕПОДАВАНИЕ ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

1991-yildan
chiqa boshlagan

2019-yil. 5-son

ISSN 2010-5584

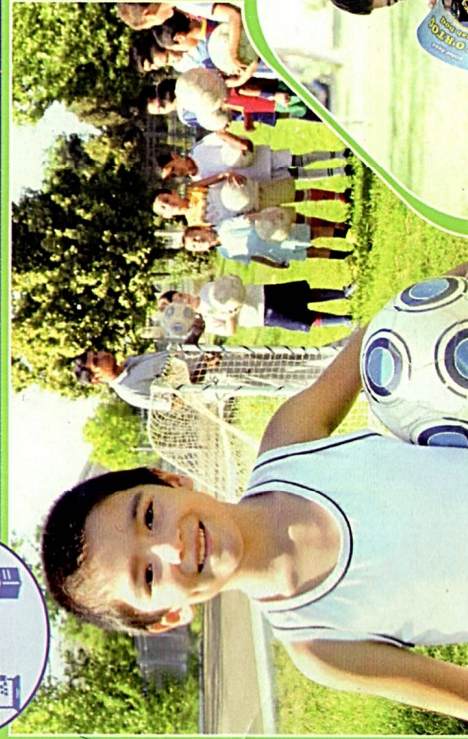
LANGUAGE AND LITERATURE TEACHING

SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL OF THE MINISTRY
OF PUBLIC EDUCATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

adabiyot@umail.uz www.tilvaadabiyot.uz til_adabiyot@umail.uz www.tilvaadabiyot.uz www.tilvaadabiyot.uz www.tilvaadabiyot.uz

**YOSHLAR MA'NAVİYATINI YUKSALTIRISH VA ULARNING BO'SH VAQTINI
MAZMUNLI TASHKIL ETISH BO'YICHA 5 TA MUHIM TASHABBUS!**

**Dars -
muqaddas**

Matn va iqtibos

9- bet

**Metodik
tavsiya**

Maktabda "morfologiya"
bo'limini o'qitish yuzasidan
mulohazalar

16- bet

Tahlil

Publitsistik uslub taraqqiyotida
qisqartma so'zlarning o'rni

24- bet

**Nauchnye
issledovaniya**

Некоторые наблюдения над
графическими знаками
фразеологичности в русской
лексикографической практике

61- bet

Ushbu sonda

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida
2014-yil 19-dekabrda
0055-raqam bilan qayta
ro'yxatga olingan.
2019-yil. 5-son.

1991-yildan chiqqa boshlagan

ТИЛ ВА АДАБИЮТ ТАЪЛИМИ

О'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ МИНИСТЕРСТВА
НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН
ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

LANGUAGE AND LITERATURE
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL OF THE MINISTRY
OF PUBLIC EDUCATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

MUNDARIJA

AZIZ VA YAGONAMASAN, JONALON O'ZBEKISTONIMI

Bosh muharrir:
Bahodir JOVLIVEV

Tahrir hay'ati:

Sherzod SHERMATOV
Dishod KENJAYEV
Magsudjon YO'LDOSHEV
Nizomiddin MAHMUDOV
Nargiza RAHMONQULOVA
Sirojiddin SAYYID
Mamatqul JO'RAYEV
Nasirullo MIRKURBANOV
Jabbor ESHONQULOV
Lutfullo JO'RAYEV
(*bosh muharrir o'rinbosari*)
Nilufar NAMOZOVA

Jamoatchilik kengashi:

Muhammadjon ALIYEV
Ergesh ABDUVALITOV
Manzura DADAXOJAYEVA
Eshon TURDIQULOV

Sahifalovchilar:

Akmal FARMONOV
Gulnoza VALIYEVA

Nashr uchun mas'ul:

Vazira IBRONIMOVA
Yuliya MUSURMANOVA

Tahririyat manzili:

100038, Toshkent shahri,
Matbuotchilar ko'chasi, 32-uy,
Telefon: (98) 121-74-16,
e-mail: til_adebiyot@umail.uz
web-sayt: www.tilvaadabiyot.uz

Jurnaldan ko'chib bosilgan maqolalar «TI va adabiyot ta'limidan olinadi, deb izohlanishi shart.

Jurnalda nashr etilgan maqolalarda mualliflarning ta'limiyat pidiyatvi nazariaga muvofiq kelmaydigan fikr-mulohazalari bosilishi mumkin.

Tahririyatga kelgan qo'yuvchilar taqriz qilmaydi va muallifga qaytalmaydi.

Bosmaxonaga 21.05.2019-yilda topshirildi. O'set usulida chop etildi. Qoq'oz bichimi 60x84⁶. Sharti bosma taboqi 6.0. «Times» gaplituvyasi: 10, 11 kerdi. «Nur Zulo Nestr» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Manzili: Toshkent sh. Mirobod tum.,
Matbuotchilar ko'chasi, 32-uy, Vuyutiga
Adadi: 6100 nusxa. Bahosi kelishilgan narxda

Naim Karimov, Abdulla Qodiriy o'zi, jigarbandlari va zamondoshlari zikrida..... 6

Dilidar Nurmuhammedova, Matn va iqtibos..... 9
Ma'rifaton Karimova, Said Ahmading "Qorako'z Majnun" hikoyasi yuzasidan bahs-munozara darsi 11

Gozorbov Yo'ldosh, Roza Niyozmetova, Milliy tug'ulgar kuchlisi..... 13
Sobiroldi Odilov, Maktabda "morfologiya" bo'limni o'qitish yuzasidan muhazarat..... 16
Sabohat Dalilova, She't tilami o'rgatishda o'qish malakasini rivojlantirish 17
Abdushukr Shofirov, Kelishik turlarini o'rganishda interfaol ta'lim metodlaridan foydalanish 18
Malika Mansurova, Dialogning gerlika va remarka bilan munosabati..... 20

Surayyo Muqimova, Ona tili darslarida "Ibrok xantasi" dan foydalanish..... 22
TANLIL

Yorqinjon Odilov, Publitsistik uslub taraqqiyotida qisqartma so'zlarining o'rii..... 24
Vahob Rahmonov, Vendid Yusuf, "Alisher Navoiy asarlarini lug'ati"..... 27
Ibrohim Naqidi, Vedotlik zavqi va sog'inch..... 30

TADQIQOTLAR
Nilufar Toshveva, Isajon Sulton hikoyalari da folklorlarda ta'limiyat..... 33
Nilufar Abdanbekova, She't til mas'g'ulolarida talabalarning yozuv malakalarini rivojlantirish..... 35
Matibva Namtoeva, Vola tasavvuti – biz angilagan daryodan keng..... 36
KISNIK TADQIQOT

Gulxan Jumaeva, Simvolning tarqimadagi muammatlari..... 37
Umida Isayeva, Madaniyatdaro muvovoda lingvokulturologik xususiyatlarining ahamiyati..... 39
Nurritat Xudoyimurodova, "Tosh" hikoyalari tarkimida avlodorgaqliq unsurlari..... 40
METODIKA. OBYIT

Asa Chernysheva, Kak skazat' o meste deystviya..... 41
Ispol'zuyte eti materialy
Dilshoda Yuldashova, Savara Zulfarova, Formirovanie mezhkulturnoy kompetentsii posredstvom sotsialno-kul'turnoy aktivnosti studentov..... 43
Irina Chernysheva, Veeda li esli signaliziruet o znachenii uslovia v slozhnopol'dinennom predlozhenii..... 44
Dilnoza Rajkajona, O strategii razvitiya kommunikativnoy kompetentsii studentov tekhnicheskikh spetsialnostey..... 46
IZ OBYITA PREPODAVATEIA

Ruben Nazaryan, Metodicheskie osnovy literaturovedcheskogo truda..... 48
Anar Yusupov, Rovieve irly kak vazhnyi metod obucheniya na zanyatiyah prakticheskogo kursa..... 49
Venere Jamedinova, Posloviytsy i potovorki ko trude v vprovay kommunikativnykh upravleniyak..... 50
YAZIKOZNAIE

Nadezha Shkurbanova, Sotsiolingvistikheskii potentsial polipredikativnykh sintakticheskikh konstruksiiy i problemy ego izucheniya..... 53
Xusniya Zimrudlayeva, Kudrattulda Omonoov, Turckan nauchno-tekhnicheskaya terminologiya i ee vsestoronnee uvrpecheniye v obshchestve..... 56
LITERATUROVEDENIE

Ataga Osipova, Spenchifika vzaimodeystviya avtora i chitatela..... 59
PROBLEMY, POISKI, RESHENIA
Nargiza Nasyrova, Mashstaban sistemnaya rabota po razvitiyu obrazovatel'noy sistemy vuzov..... 60
NAUCHNIE ISSLEDOVANIYA

Evgeniy Malinovskyi, Irina Tkebueva, Nekotorye nabliudeniya nad graficheskimi znakami frazeologichnosti v russkoiy leksikograficheskoiy praktike..... 61
DUHOVNYE CENNOSTI
Dusmurod Daxuraev, Istoriicheskii opyt prepodavaniya rodnogo yazyka i literatury v Uzbekestane ... 63
MYSLI VSPUX

Razeda Mavlyotova, Chitay, poznaysh mir..... 64

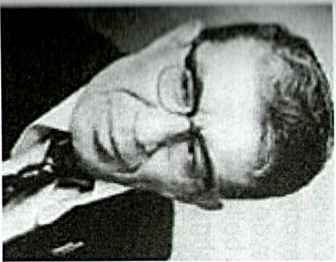
ТИЛ ВА АДАБИЮТ

ТАЪЛИМИ
ILMIY-METODIK JURNALI

jurnali

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining Filologiya va Pedagogika fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsivya etilgan ilmiy nashrdir.

Qozoqbo'y YO'LDOSH,
pedagogika fanlari doktori, professor;
Roza NIYOZMETOVA,
pedagogika fanlari doktori, professor

MILLIY TUYG'ULAR KUYCHISI

Orta maktabning 8-sinfida tanigili shoir T.Sulaymonning "Ilitjo", "Armon", "Tavallo" va "Gul bir yon, chaman bir yon" singari to'rtta she'rini ikki soat davomida o'rgatish ko'zda tutilgan. O'qituvchi bu she'rning har birini imkon qadar, yoddan ta'sirli va ifodali o'qib bersa, yaxshi didaktik samara beradi.

O'quvchilarga o'rgatiladigan birinchi she'r "Ilitjo" deb nomlanadi. Ma'lumki, har qanday asarning emosional ta'sir kuchi badiiy tahlil amaliga oshiriganda yuzaga chiqadi. She'r o'qib berilganidan so'ng asar sarlavhasiga diqqat qaratilishi lozim. So'ng savol-topshiriqlar ko'magida uning bandna-band tahliliga o'tiladi. She'rning birinchi bandi yuzasidan "She'rdagi "Qirlarda kula sayli, qishlovlarda yilboshi" satrining mazmunini izohlang. Yilboshi nima?" tarzida savol so'ralsa, qishloq maktablarining o'quvchilari qiynalmay javob berib, qo'riqning bunday nomlanishiga hayotiy asoslar ham keltirishlari mumkin. Shaharlik bolalar birmuncha qiynalishlari tabiiy. Agar o'quvchilarga bu savol ustida o'ylab ko'rish, kattalar bilan maslahatlashish imkoni berilsa, ular izlanishga majbur bo'ladi va "Yilboshi" – "Navro'z" bayramining turkiy atamasi ekanini aniqlaydilar.

So'ng o'qituvchi bahor kelganda tabiatda sodir bo'ladigan o'zgarishlarning shoir tomonidan ifodalashiga o'quvchilar diqqatini tortadi. Ko'klam haqida kuylagan har bir shoirning o'z ifoda uslubu bor. "T.Sulaymoniy kuylagan har bir shoirning o'z ifoda uslubu bor, "T.Sulaymoniyning uslubidagi ta'sirchanlik sababi nimada? She'r birinchi bandining o'ziyoq odam ruhiyatida qandaydir qo'zg'atish, tebranish paydo qiladi. Bu nimadan? Nega **SHUBHAY BO'LYAPDI?**" yo'siminda qo'yilgan savollarga javob berish uchun o'quvchilar she'rning o'sha bandini qayta o'qishlari va so'ng u yuzasidan fikrlashlari mumkin bo'ladi. Bular inson tuyg'ulari ifodasi bilan bog'liq o'ta muvofiq tasvirlardir. Ayrim o'quvchilar bandni qayta o'qish paytida shuni tuzgan bo'lishlari, lekin o'z kechinmalarini so'z bilan ifodalashga qiynalishlari mumkin. Tugaylami ifodalay olgan o'quvchilar esa rag'batlantirilishi kerak. O'quvchilar bu savollarga to'la javob berisholmasa ham ularni bezovta qilib qo'yish, hissiyotini tattish etishga undashning o'zi adabiy ta'limdagi o'ziga xos yutuq hisoblanadi.

"O'rmaslikka ishora – o'langa oshiqiligin" tarzida **Q' ulosani tushuntirib bering. "O'langa oshiqlik" bilan o'rmaslik o'rta-sida qandaydir bog'liqlik bor deb o'ylaysizmi?"** tarzidagi savol-topshiriqqa javob berish asnosida bolalar o'lan ezgulikka xizmat qilgani uchun ham unga oshiq bo'lish o'rmaslikka ishora ekani haqida mu-

lohaza yuritishlari mumkin. Ma'lumki, ezgulikka o'lim yo'q. O'quvchilar o'z qarashlarini asoslashda, albatta, she'rdan parcha keltirishgani ma'qul. "**Bukun qay bir yerdə qish, qayda xazonrezgillik, Qaylarda yoz, qayda kuz, qayda jondan bezgillik?**" misralari faqat tabiat holatlarigaгина daxldormi?" shaklidagi savol o'quvchilarni hayot, uning shodlig-u tashvishlarini bir lahza xayoldan o'tkazishga undaydi. Bu misralarda ham tabiat holati, ham ko'ngil manzaralari tasvirlangan o'quvchilar tomonidan anglab yetiladi. Bolalar quvonch, gam, baxt, baxtsizlik yonma-yon ekani shu yo'sin tasvirlanayotganini ilg'ab olishsagina tahlil samara bergan bo'ladi. Ularda dunyoning "jondan bezgillik" jihatli borligi borasida muayyan fikr shakllanadi. Shu bandning ikkinchi qismi bilan bog'liq "**Ko'klamning har nafasi umriga arziqulik**" ifodasini tushuntirishga urinish ko'ring" topshiriqli bolalarni jiddiygina o'ylantiradi. Javoblarda o'quvchilarning qanchalik mantiqli mulohaza yurita bilishlari namoyon bo'ladi. Ayniqsa, o'z xatti-harakatlarini kuzatib yuradigan bolalar ko'klam kezlarida tabiat go'zalligi tufayli inson ruhiyatida yuksak tuyg'ular kechishini ilg'ab olishadi. Tabiiy go'zallikdan olingan bahra, tuyilgan lazzat inson umri, uning shaxsiyati, ma'naviyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga egaligi haqida mulohaza yuritadilar. Shu o'rinda "ko'klam" so'zi yoshlik ma'nosini anglatishi va yoshlikda insonning butun umriga yetgulik yaxshi ishlar qilish lozimligi ko'zda tutilgan bo'lishi mumkinligiga ham e'tibor qaratilishi mumkin. O'quvchilar she'rning har bandi oxirida takrorlanayotgan naqoratlar she'rning har bandi oxirida takrorlanayotgan naqorat shaklining shu bandga kelganda o'zgarganligi sabablari haqida mulohaza yuritishsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

"**She'rning to'rtinchi bandini qayta o'qing. Undagi anduh va shikastalik sabablarini izohlang,**" "**May-sadagi shudringlar kimlarning ko'z yoshlari?**" ifodasiga munosabat bildiring. **Shudring bilan ko'z yoshi o'rta-sida qanday aloqa bor deb o'ylaysiz?**", "**Bu yerdə yotar otam ham uzanqiddoshlari, Har bahor eslar umi qaynab-qarindoshlari**" misralarining hayotiy mazmunini tushuntiring. **Shoirning otasi va do'stlari qayerda yotibdi deb o'ylaysiz?**" tarzidagi savol-topshiriqlar o'quvchilar ruhiyatida biron tushkunlik kayfiyatini paydo qilishi mumkin. Chunki "Ilitjo" she'ri mohiyatida shunday ruh mavjud. Qolaversa, hayotda ham shodlik va qayg'u hamisha yondosh keladi. To'rt misraga shuncha katta fikr, hayotiy haqiqatni go'zal tarzda joylay bilgan shoirning tasvir mahoratiga o'quvchilarning diqqati qaratilishi kerak. Maysadagi shudringlar tirklar yoki o'liklar to'kkan yosh ekanini aniqlash, inson uchun qiblagoh bo'lgan ota yotgan so'ngi maskan – qabristonning muqaddasligi

singari jihatlar bolalar tomonidan ilg'ab olinadi. Uzangidosh – jo'ra, o'rtoq ma'nolarini anglatib, lirik qahramonning otasi va uning jo'ralari ham ushbu qabristondan joy olgani shu yo'sin tasvirlangani tushunilishi lozim. Tiriqlik, jonlanish fasli – ko'klamda tirlikdan ketganlar yodga tushadi. Shuning uchun ham shoir: "Har bahor eslar uni qavm-u qarindoshlari", – deb yozadi.

"Yoz bo'yi gorga zorman, qishda bahorga zorman" misrasini tahlil etish o'quvchilarni inson tabiati haqida mustaqil mulohaza yuritishga undashi bilan o'zligini taftish etish va nazorat qilishga yo'naltiradi. Har qanday odamda o'zgalar orqali o'zni anglash, o'zni anglash bilan Allohni tanish boshlanadi. She'rning tahlili mobaynida inson ruhiyatining murakkabligi, uning na sovuqqa, na issiqqa chidolmasligi singari jihatlariga to'xtalinadi. O'qituvchi bilan sheriklikda amalg oshirgan tahlildan keyin o'quvchilar she'rni yod olishga qiziqib qolishlari aniq.

Birinchi darsda o'rganilishi kerak bo'lgan "Armon" she'rida shoir ko'nglidagi armonlarning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan hayotiy haqiqat va ruhiy holatlar o'z ifodasini topgan. To'rt bandlik she'r matni yuzasidan "Boborning orzulari amalga oshmas bo'lsa" misrasida gap nima haqida boryapti deb o'ylaysiz?", "Qo'shiqlarim bog'lardan, tog'lardan oshmas bo'lsa" satrida armon-u qayg'uga asos bo'ladigan qanday ma'no bor? Shoir uchun bu holning nimasi fojiali ekanini tushuntirishga urining", "Birinchi band so'ngidagi: "Ko'nglim-da armon yotar cho'kib qolgan nor misol" misrasida bayon etilgan armon ko'lamini izohlang. Ushbu satrdagi "cho'kib qolgan nor" tashbehiga e'tibor qiling. Shu misra "cho'kib yotgan nor" tarzida berilsa, mazmunda qanday o'zgarish bo'lardi?", "Bir betayin kimsaning oyog'ida bosh ko'rsam" satrida ifodalangan hayotiy va ma'juziy ma'nolarni tushuntirishga urining, misraning ifoda tarziga e'tibor bering", "Ikkinchi band so'ngidagi misrada ko'ngilda paydo bo'lgan armon "...terskaydagi qor"ga o'xshatilayotganining sababini tushuntiring. "Terskaydagi qor" tushunchasini izohlang", "Aro yo'lda qolgunday bo'lsa biror yo'ldoshim" satrida g'amga sabab bo'ladigan qanday jihat bor deb o'ylaysiz?", "Gulzor-ni alaf bossa, zog' bossa bog'bon turib, Muallaq qol-sa kimdir, yer turib, osmon turib" misralari mazmunini izohlang. Tashbehlarining aniqligi bilan ifodaladig shartlilik orasidagi mantiqiy bog'lanishga e'tibor qiling", "Bir yo'rtoq yo'l boshlasa, qudratli karvon turib" misrasi orqali shoir ifodalamoqchi bo'lgan vaziyatni izohlang. Yo'rtoqning yo'l boshchiligidagi shoir noroziligiga sabab bo'ladigan nima bor deb o'ylaysiz?", "She'r bandlari lirik qahramonning anduhli holati tavrirlangan kalta misralar bilan tugallanganligiga diqqat qiling. Qaysi band-da qayg'u, armon kuchliroq berilgan? Buni siz qanday aniq'ladingiz?" tarzidagi savol-topshiriqlar orqali she'r-dagi o'quvchilar nazardan o'tishi kerak bo'lgan biror detalning ham e'tibordan chetda qolmasligiga harakat qilish kerak. O'qituvchi savollarni navbati bilan o'rtaga tashlab, o'quvchilarni javob topishga yo'naltirishi lozim. Savol-topshiriqlarga javob berish jarayonida o'quvchi she'r mohiyatiga kirib boradi. She'rni o'qish asnosida o'qituvchi tuygan lazzatni, hissiyotni asar ustida ishlash barobarida u ham his qiladi. She'r tahlili jarayonida his

etilishi kerak bo'lgan tuyg'u, anglianishi lozim holatlar o'quvchiga tayyor holda berilmay, ular tahlil asnosida yuzaga kelishi zarur. U tahlil jarayonida o'zi qilgan kashfiyotlardan, tuygan lazzatlaridan rohatlanadi, ko'ngilcan o'tgan og'riqlardan iztirob chekadi. O'quvchilar asar tahliliga tortilar ekan, she'r misralarida ifodalanganayotgan katta-kichik har bir hayotiy haqiqat, shoir ko'nglida armon, o'kinch hissini paydo qilgan sabablar haqida mulohaza yuritishlari kerak bo'ladi.

To'ra Sulaymon ijodini o'rganishga ajratilgan ikkinchi darsda shoirning "Tavallo" she'ri o'qib, tahlil qilinadi. O'qituvchi bu she'rni o'qishga tayyorgarlik jarayonida uning ruhini, ohangini belgilab olishi kerak. O'quvchi she'rni so'zning ruhiga kira olgandagina, poetik so'z unga ta'sir ko'rsatadi. Yana shuni ham aytish kerakki, she'rning har bir bandi oxiridagi ikki misra o'ta nozik, sezilar-sezilmas inja ohangni talab qiladi. Shoir she'rning ifoda tarzidagi chinlik bilan o'quvchilar ko'nglini rom qiladi. Adabiyot darslari – ko'ngil mashg'ulotlari. She'rning o'qilish ohangi va mazmunidagi ta'sir zo'ridan mutolaadan so'ng sinfda ma'lum muddat sukunat hukmronlik qiladi. Ko'pchilik badiiy so'z ta'siridan bir-daniga chiqib ketolmaydi. O'qituvchi bunday vaziyatda o'quvchilarni shoshirmagani, o'z-o'zi bilan qolishlariga imkon bergani ma'qul. O'quvchilar tushkun holatdan chiqib boshlaganlarida, sinfda ovozlari, bezovtalik paydo bo'la boshlagandagina she'r tahliliga o'tiladi. O'quvchilar "Ham egilib, bu egilmas bosh" misrasi orqali ifodalanganayotgan holatni aniqlash mobaynida lirik qahramon va shoir shaxsiga baho beradilar. O'sib kelayotgan avlodning ma'naviy kamolotiga shoirlar asarlari satrlari-ga singdirilgan shaxsi, o'zligi aks etgan tasvirlar bilan ham ta'sir qiladilar. O'quvchilar uchun "Qaytar bo'lsam quruq qo'l ovdan" misrasi orqali shoir odam hayotidagi o'madsiz onlarni nazarda tutayotganini tushunish foydali bo'ladi. Ular "Ortda tursam qalbi quroqdin, Qadrim xarob bo'lsa tuproqdin" misralarida ifodalangan holat avvalgi bandlardagi tushkun vaziyatlardan og'irroqmi yoki yengilroq ekanini anglay bilishlari zarur. "Qalbi quroq" tashbehining ma'nosini tushunish o'smirlar ma'naviyatining yuksalishiga xizmat qiladi. Bolalar og'a-nilar o'rtasidagi kelishmovchiliklardan ona qalbi chekkan ozor she'rida qanday tasvirlanganiga e'tibor qilsalar, asarda ifodalangan holatlarga qo'shimcha fikrlar ham aytishlari mumkin. Bu o'rinda o'quvchilar asar matnidan tashqari, o'zlarining hayotiy tajribalarini faollashtiradilar. Aka-ukalari, opa-singillari bilan munosabatining onalariga ta'sirini ko'ngillaridan o'tkazadilar. Onalariga muhabbatlari haqqi nimalardanidir iztirob chekadilar, nelardanidir quvonadilar. Ko'ngillarida ayash, achinish, afsus hislari uyg'onadi. Bunday sezimlarni tuymoq inson ma'naviy kamolotida katta o'rin tutadi.

"Sinalmog'ning gali kelganda" misrasida qahramon holati va onazor muhabbati orasidagi bog'liq jihatni topishga urinish o'smirlarni insoniy munosabatlarga sinchiklab qarashga o'rgatadi. "Sinalmog" deyilgan-da nima nazarda tutilishi mumkinligi haqida o'quvchilar mustaqil fikr bildirganlari ma'qul. Inson hayotidagi sinovlardan qanday o'tishi uning shaxsi, ma'naviyati butunligiga bog'liq ekani eslab qo'yilishi lozim. Inson-ga berilgan umr, olingan har bir nafas sinovdir. Ba'zan

Inson sinovlardan azob bilan o'tadi. Ana shunday qat'is vaqtlarda kishiga onadan-da yaqin, undan-da ichkuyar insonning bo'lishi mumkin emasligi o'quvchilar tomonidan anglab yetilisa, pedagogik maqsadga erishilgan bo'ladi.

O'quvchilar shoirning "Nomim qolmas bo'lsa jahonda" misrasi orqali hayotda iz qoldirmagan kishining onasi chekadigan azoblar tilga olinganini, "Yog'och o'tga yonna-yon bo'lsam" satri orqali esa o'lim bilan yuzlashgan odam holati chizilayotganini izohlashlari kerak. She'rining har bir bandi so'rgida takrorlanib kelgan "Bir mushtipar Onam yig'laydi, Qo'lganlari yolg'on yig'laydi" ta'kid orqali onaning farzandga muhabbati boshqalarning sadoqatiga qarshi qo'yilmay, balki o'zgalar bilan onaning cheksiz muhabbati solishtirilayotganini liq'ab olinishi kerak. "Qo'lganlari yolg'on yig'laydi" misrasida qo'llangan "yolg'on" so'zini o'quvchilar to'g'ri ma'noda tushunib qolmasliklari kerak. O'quvchi onalik tuyg'usi faqat onalaradagina bo'lishini, bunga jigarlik-tug'ishganlik tuyg'usi ham, yorlik hissi ham, do'stlik muhabbati ham tenglasha olmasligini anglatishi kerak. Onalarday bo'la olmaslik, unday yig'lay olmaslik jigar, yor, do'stlarning kamchiligi emas. O'quvchilar bu yo'riqdagi fikrlarini she'rdan olingan misollar asosida isbotlaganlari ma'qul.

"She'rining so'ngi bandida shoir nima uchun ilohga murojaat qiladi deb o'yavsiz? Siz shoirning bu tilagiga qo'shilasizmi?" yo'sinida savol qo'yilisa, mulohazali o'quvchilar jiddiy o'ylarga to'ladi. Inson hayotida uning xohish-irodasiga bog'liq bo'lmagan holatlar ko'p uchraydi. Odam ba'zi ishlarga vijdon amri, sog'lom aqli bilan qo'l ursa, ba'zilarini majburiyat tufayli yoki tuyg'ular yetovida qiladi. Ular hamisha ham jifimoy va ma'naviy talablarga, insoniy o'lchamlarga mos kelavermaydi. Bu ishlarning natijasi jiboy bo'lsa, ko'pchilik quvonadi. Salbiy bo'lsa, jigarlar, qondosh-qarindoshlar, didosh do'stlar kuyunadi, achinadi. Dili og'riydi, iztirob chekadi. Lekin hech biri Onachalik kuymaydi. Faqat Onagina o'zligidan chiqib bo'zlaydi. Faqat Onagina butun qalbi bilan eziladi. Faqat Onagina har qanday vaziyatda bolarisiga xiyonat qilmaydi. Shu haqiqatni chin didan his qila olgan odamgina Yaratganga "Yig'latmagin mushfiq Onamni, Voldai muhtararamni", — deya taxallio etadi. Bu yig'i ona uchun ham, bola uchun ham juda-juda qimmatga tushishini bilgan kishigina shunday iltijo qiladi.

Ikkinchi darsda o'rgatish rejalashtirilgan navbatdagi she'r mashhur "Gul bir yon, chaman bir yon" asaridir. To'ra Sulaymonning ko'p she'rlari juda chiroyli qo'shiq bo'lgan. Ushbu bitik ham tojikistonlik tanikli xonanda Abdurauif Olimov tomonidan qo'shiq qilingan. Agar o'qituvchi mazkur she'rni qo'shiq holda o'quvchilarga eshittirish imkonini topsa, dars yuqori samara bilan o'tishi tayin. O'qituvchi ushbu she'r yaratilishi tarixi bilan bolalarni tanishtirsa, ular uchun asarni o'rganish maroqli bo'ladi. Mazkur she'rning yozilishiga Kommuna Ahmedova ismli yosh o'qituvchi qiz sabab bo'ladi. Asli Farg'ona viloyatining Buvayda tumanidan bo'lgan Kommuna shoirning qizi Yulduz bilan institutda birga o'qishgan va yaqin dugona bo'lishgan. 1986-yilning avji yoz kunlarining birida Guliston shahriga endigina kelin

bo'lib tushgan farg'onalik Kommuna dugonasi va kursdoshi Yulduz bilan birga shifoxonada davolanayotgan To'ra Sulaymonni ko'rishga borishadi. Bemorligi sabab dunyo ko'ziga tor ko'rinib turgan inijq shoir sochlari qirdkoki o'rilgan go'zal kelinchakning o'zbekona odobi, mehribonligi va ajib lutfini ko'rib, hayratga tushadi. Odam go'zalroq va yashashga arzaydiganroq, chekayotgan dardi yengilroq tuyulib ketadi. Qizlar ketishi bilan "Gul bir yon, chaman bir yon" she'rini yozadi. Insoniy go'zallik, o'zbekona joziba, mehr shoirga kuchli ta'sir ko'rsatib, uni ruhiy muvozanatdan chiqargan va unda yashashga intilish uyg'otgan edi.

Go'zallik va muhabbatning o'ziga xos madhiyasi bo'lgan ushbu she'r tahlili mobaynida o'quvchilar o'zini Go'ro'g'li sulton bilan tenglayotgan oshiq shaxsiyatini kashf qiladilar. Unga xos bo'lgan, kishi ko'ngliga tez o'rmashib oladigan xususiyatlarini tuyadilar. She'rdagi: "Chaman ichida bir gul, gul bir yon, chaman bir yon" misrasi mazmunini izohlash o'smirlarning estetik didi rivojiga ta'sir ko'rsatadi. Shoirning: "O'sgan bog'iga olqov, o'stirgan bog'boniga, Xayr-u xatardan saqlab kelgan soyaboniga" so'zlarida olqish kimning shahliga qaratilganini aniqlash bolalarni analitik fikrlashga undaydi. Shoir kishi bilmas qilib, shunday go'zalni uyg'aytirgan Vatani va ota-onasiga olqish yog'diradi. Shoirning ma'shuqa vafsi borasidagi: "Maqto'viga men bir yon, borliq suxandon bir yon" tarzidagi faxriyasida o'z ijodiy qudratiga ishonch qanday ifodalanganini tushirish bolalar shaxsi rivoji uchun muhim ahamiyatga ega.

O'smirlar she'rning uchinchi bandi nima sababdan boshqalariga o'xshamagan tarzda qofiyalanganini haqida o'ylab ko'rganlari ma'qul. Bolalar ma'shuqa tasviridagi milliy va an'anaviy jihatlarga e'tibor qilishlari, "Bu olamda oy tanho, muborak quyosh tanho, Bo'y qizlarning ichida bir shu egma qosh tanho" misralariga o'xshab ketadigan badiiy ifodalarni boshqa asarlarida, misol uchun, xalq dostonlarida uchratgan-uchratmaganliklari to'g'risida o'ylab ko'rganlari foydali. "Bo'y qizlar" ifodasining ma'nosini tushunish she'rni teranroq anglash imkonini beradi. Bu birkimning "bo'yi yetgan", "tur-mushga chiqmagan" kabi ma'nolarni anglatishini ayrim bolalar bilishlari ham mumkin. Bilganlar bilmaganlarga o'rgatadi. She'rdagi "Go'ro'g'li sulton bir yon, To'ra Sulaymon bir yon" misrasidagi ijodiy ittixor tuyg'usini o'smirlar anglab yetishlari kerak. Qizning oshiq bilan gina sirdosh bo'lishi she'rning lirik qahramoni ko'nglida yor visoliga umid uyg'otadi. Muhabbatdan kuch olgan yigit o'zida Go'ro'g'li sulton bilan bellashishga qudrat sezadi. Muhabbat kishini yuksaltiradi. Uni jasoratarga undaydi. Baland ishlar sari rag'batlantiradi. Buni anglab yetgan o'quvchilar shoir xalq dostonlarining mashhur qahramoni bilan qay sohada bellashayotganiga e'tibor qarataishiadi. Bolalar To'ra Sulaymon she'rlaridagi o'zbekona ruh, kishini yuksak ma'naviy marralarni egallashga chorlovchi da'vat tuyg'ularini anglab yetsalar, adabiy ta'limdan kutilgan samaraga erishiladi.

Xullas, To'ra Sulaymon ijodini chuqur o'rganish maktab o'quvchilarida yuksak ma'naviy fazilatlar shakllantirish, milliy qadriyatlarini tarkib topitirishda muhim o'rin tutadi.